

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 15 Haziran 2022

Gönderim Tarihi: 14 Nisan 2022
Yayımlanma Tarihi: 15 Haziran 2022

Atıf Künyesi: Yıldırım, O. (2022). Sehî Bey Dîvânı'nda Bir Güzellik Unsuru Olarak Saç. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 133-144.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1103335>

SEHÎ BEY DİVANI'NDA BİR GÜZELLİK UNSURU OLARAK SAÇ

Oğuz YILDIRIM*

Öz

Klâsik Türk Şiiri, yüzyıllara dayanan serüveniyle ürün verdiği her dönemde gelişimini sürdürmüş ve Türk kültür tarihinin önemli bir kısmını teşkil ederek klâsikleşmiştir. Zengin bir hayal dünyasına ve sanatsal inceliğe sahiptir. Geçmiş ile gelecek arasında köprü görevi üstlenen bu şiir, sevgili-âşık-rakip üçgeninde yoluna devam etmiştir. Klâsik Türk Şiirinin merkezinde bulunan sevgili, her yönüyle güzelliğin zirvesi olarak görülmüş ve daima yüceltilmiştir. Bu yoğun duyguları ifade ediş biçimi olarak şairin, “sevgili tipi” üzerinden aslında içinde yaşadığı yoğun duyguları dışa vurduğunu ve bu doğrultuda da onun hayat görüşünü ve onun topluma bakışını görürüz. Öyle ki, bu tipin yüceltici sıfatlar ile ifade edilmesi, onun her uzvuna büyük önem yüklemektedir. Buradaki amaç, tip üzerinde bulunan her uzvu kişileştirme yoluyla onun yüceliğini ve kudretini göstermek hem de sözü uzatmaktır. Bu minvalde Sevgilinin bulunmadığı yerin cennet bahçesi olsa bile dahi bir kıymeti yoktur. Bu açıdan onun güzellik unsurlarının ucu bucağı yoktur ve onda bulunan her şey güzel kabul edilmektedir. Her şair, sevgiliye duyulan aşkı ifade etmek ve onun büyüleyici güzelliğini anlatmak için çeşitli benzetmelere ve kişileştirmelere başvurmuştur. Şairler, âşıkları sevgilinin saçının müptelası hâline getirmişlerdir. Bu çalışmada, 16.yüzyıl şairi ve tezkire yazarı Sehî Bey'in, Divan'ında ele aldığı güzellik unsurlarının başında gelen saçın ne gibi benzetmelere tabi tutulduğunu ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Sevgili, Sehî Bey, Klâsik Türk Şiiri, Güzellik, Saç

Hair as an Element of Beauty in Sehi Bey's Divan

Abstract

Classical Turkish poetry, with its centuries-old adventure, has continued its development process in every period, it has produced and has become a classic by forming an important part of our cultural history. This poem, which has a rich imagination and artistic refinement, also includes poets that we define as classical. This poem, which acts as a bridge between the past and the future, continued on its way in the triangle of dear-lover-rival. In this respect, there is dear in the center of classical Turkish poetry. The beloved has been seen as the pinnacle of beauty in all aspects and has always been exalted. As a way of expressing these intense feelings, we see that the poet conveys her intense feelings through her 'dear type' and in this direction, we see her view of life and her view of society. So much so that the expression of this type with honorific adjectives attaches great importance to every part of it. The aim here is to show her majesty and power by personalizing every organ of the type and prolonging the word. In this way, even if the place where the dear is not found in the garden of paradise, it is worthless. In this regard, her beauty elements are boundless and everything in her is considered beautiful. Within this tradition of poetry, every

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sakarya, Türkiye.
E-Posta: oguzyildirim540@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-1170-2054>.

poet has used various analogies to state the love for the beloved and to describe her fascinating beauty. Poets, who indicate the impressive beauty of the dear in such a striking way, have made the lovers addicted to the dear's hair and announced the qualities of her beauty. In this study, the general definition and use of hair, which is one of the elements of beauty that Sehî Bey, the first biographer of the 16th-century poet, dealt with in his Divan and analogies of this element is subjected will be discussed.

Keywords: Love, Sehî Bey, Classical Turkish poetry, Beauty, Hair

Giriş

Klâsik Türk Şiirinin en ehemmiyet verilen konusu, âşık-sevgili-rakip ekseninde meydana gelen aşktır. Bu doğrultuda Klâsik dönem Türk şairleri beşerî ya da İlahî olarak karşılık bulan aşkı, şiirlerinin temel konusu olarak seçmişler, kendilerini de âşık olarak tanımlamışlardır. Şairin, aşkın semtinden geçmeden, devamlı surette âşık pozisyonunda görünmeden şair sayılması Klâsik Türk Şiirinde mümkün değildir (Akün, 1994: 127-12). Klâsik Türk Şiirinde aşkın merkezinde yer alan kişi olan sevgili, acı ve ıstırap çektirmesi ile meşhurdur, taş kalplidir, âşığa zulmeder. Şairler, söz konusu “güzel”i her uzvu ve vasfıyla belli mazmunlar etrafında ifade etmiştir (Köksal, 2002: 161). Sevgiliyi üstün görme gayreti içindedirler. Buna mukabil âşık ise, sevgilinin varlığı ile yetinmeye razıdır (Pektaş, 2011: 7).

Klâsik Türk Şiirinde sevgilinin güzelliği, teşbih ve mecazlar eşliğinde çeşitli ve renkli hayallerle işlenir. Şairler, güzellik kavramını somutlaştırmak için maddi ve manevi unsurları genellikle insan üzerinde yoğunlaştırmışlardır (Uludağ, 2020: 243). Şiirlere konu olan güzelin; saç, göz, kaş, yanak, dudak, ağız, ayva tüyleri gibi yüz ve çevresine miyân/bel, sîne gibi beden ve endama ait unsurları fiziki yönünü teşkil eder (Tanyıldız, 2009: 976). Şairin hayalindeki güzelin boyu servi veya elif gibi uzun ve düzgün, beli kıl kadar ince, yüzü ay gibi parlak, dudağı gonca gibi küçük ve nazık, saçı gece gibi kara, yanağı gül yaprağı gibi kırmızı ve yumuşaktır. Klâsik Türk Şiirinde saç da (zülfi, gîsû, mû vb.), sevgilinin en önemli güzellik unsurlarındandır. Rengi, kokusu, dağınık, karışık, kıvrıkcık ve örülmüş şekli ve yumuşaklığı bakımından sayısız teşbih ve mecazlara konu olur. Saç için siyahlık değişmez vasıf olduğu için, teşbih olunduğu kokulu maddeler ve nebatlar da siyah veya koyu renktedir (Uludağ, 2020:245).

Sehî Bey, Fatih Sultan Mehmed devrinde Edirne’de dünyaya gelmiştir. Asıl adı ve doğum tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Gelibolulu Âlî’nin “Abdullahoğlu’dur” şeklindeki ifadesi, devşirme olduğuna işaret etmektedir. Necâtî Bey’in yanında yetişmiş ve ölümüne kadar üstadının yanından ayrılmamıştır (Yekbaş, 2020:3). 16. yüzyıl tezkire yazarı ve şairi Sehî Bey, Divânı’nda Klâsik Türk Şiirindeki sevgili tipinin güzellik unsurlarını çeşitli teşbih unsurlarını kullanarak işlemiştir. Bu çalışmada, saçın şekli, rengi ve kokusu gibi özelliklerinin ne gibi benzetmeler vasıtasıyla sunulduğu irdelenmeye çalışılacaktır.

1. Şekil Yönünden Saç

Klâsik Türk şiirinde güzellik unsuru olarak en fazla işlenen unsurlardan biri saçtır. Güzele bakıldığında, uzunluğu sebebiyle göze ilk çarpanıdır. Beyitlerde saçın en çok şekli özellikleri ele alınmıştır. Saç, genel itibarıyla dağınık olup uçları kıvrıktır. Bazen örgülü, bazen düz ve yerlere kadar uzanmıştır; bazen de bu saç ya sevgilinin kaşları üzerinde dolaşır ya da yüzü üzerine dökülüp onu örter. Hangi şekilde olursa olsun âşığın gönlünü bağlar, bu durumda bazen âşığa yeminini bozduracak boyutlara ulaşır (Deniz, 2004: 262). Sehî Bey de Divânı’nda saçın şekli özelliklerini söz konusu etmiştir.

1.1. Ağ

Saçın şekil bakımından ağa benzetilmesi sıkça başvurulan bir teşbihtir. Sevgilinin, âşıklarını bu ağ vasıtasıyla yakalaması ve hapsedmesi en belirgin özelliklerindedir. Âşıkların kuşa benzetilen gönülleri sevgilinin tuzak olan zülfüne yakalanmıştır (Deniz, 2004: 282). Örnek beyitte âşık, kuşa benzeyen gönlünü ağ şeklindeki zülfü ile avlayan sevgiliye “sen öyle bir avcısın ki senin üstüne avcı tanımam” demektedir:

Murğ-ı dil şaydına hâlûñ dâne zülfüñ ağ idüp
Avladiñ göñlüm kuşın bilsem nice şayyâdsın (G. 191/3)

1.2. Bend, Dâm (Tuzak)

Klâsik Türk Şiirinde sevgilinin hasreti, gamı ve saçı âşık için birer benttir; tuzaktır (Pala, 2017: 66). Âşığın gönlü, sevgilinin dağınık ve kıvrık saçlarına dolaşmış vaziyettedir. Sevgilinin bir tuzak olan saçının sevdasına düşen âşığın ondan kurtuluşunun olmadığı dile getirilmektedir:

Dil çekildükce tolaşdı kâkül-i pür-çîne âh

Bend-i zülfüñden halâs olmağ ne müşkil döstüm (G. 300/2)

Bir başka beyitte de şair, sevgilinin bent şeklindeki saçlarının perişan gönlüne dolaştığını, dolayısıyla tuzağa düşen âşığın çaresiz kaldığını söylemektedir:

Bend-i zülfüñe tolaşdı dil-i âvâre yazuğ

Çıl kadar olmadı bî-çâreye bir çâre yazuğ (G. 124/1)

Zülf, dâm (tuzak) olarak ele alınınca benler, tuzak içindeki daneye, gönül de kuşa benzetilir. Bu açıdan bakıldığında tuzak, avcılarının avlanmak amacıyla kullandıkları bir araçtır. Sevgili de âşıkların gönlünü avlamakta mahir bir avcı olarak tasavvur edilmektedir Sevgili, bu avlama işini yaparken saçlarını, gül yüzünü ve benlerini kullanmaktadır (Çavuşoğlu, 2017: 109). Aşağıdaki beyitte şair, gönlünün güzellik bahçesinin bülbülü olduğunu dile getirmekte ve sevgilisine “onu saçında tuzağa düşürme” diye seslenmektedir:

Gülsitân-ı bâğ-ı hüsniñ bülbüldür göñlümüz

Dâm-ı zülfüñde tutup anı giriftâr eyleme (G. 218/5)

1.3. Dâl Harfi

Klâsik Türk Şiirinde sevgilinin saçı, büklümleriyle dâl harfini andırır (Pala, 2017: 105). Sehî Bey âşığın, sevgilinin elif gibi uzun boyuna ve dâl harfi gibi kıvrık saçlarına can vermenin hiçbir ehemmiyeti olmadığını, çünkü sevgiliye yoldaş olanların ölüme can attığını vurgulamaktadır:

N’ola cân virsem elif çaddüñle zülfüñ **dâl**ına

Ölmege cânlar virür yoldaş olan ad üstine (G. 232/4)

Bir başka beyitte âşık, uzun boylu ve saçları dal gibi olan sevgiliye seslenerek ona acıyıp yakmamasını dilemektedir. Ayrıca, eriyip tükendiğini, yalnızca adının kaldığını söylemektedir:

Ey elif çaddi vü zülfi **dâl** olan yağma beni

ÔÂşıka rahm it ki soñ ucı kalan bir ad imiş (G. 108/4)

1.4. Ejder

Ejderha, büyük yılan demektir. “Bir inanişâ göre kendi eceliyle ölmez ve mutlaka başka birisi tarafından öldürülürmüş. 100 yıl yaşayan yılanlar ejderha olurmuş ve ateşler saçarmış” (Pala, 2017: 136). Saçın yılanı teşbih edilmesi uzunluğu, öldürücülüğü ve siyahlığı dolayısıyladır. Sevgilinin kıvrım kıvrım olan saçları ejderhayı çağrıştırır. Bu bakımdan yüzüne ve yanağına dökülen bu saçlar birer ejderha konumundadır. Âşığın, sevgilinin siyah saçlarında asılı kalarak yanaklarına dökülmeyi arzuladığını ve yılanı teşbih edilen saçların öldürücülüğüne gönderme yapılır (Deniz, 2004: 280). Şair, âşığın gözünden akan yaşları, saç teliyle özdeşleşen yılanın hayat bulacağı bir mekân olarak tasvir etmiştir:

Olur zülfün Őizâruñ üzre **ejder**

Şuda yatmağla dirlere mâr olur mû (G. 195/3)

1.5. Halka

Saçın halka, lenger, çengel gibi unsurlarla münasebeti kıvrımlı şekli dolayısıyla. Bundan başka tutma, yakalama, çekme özellikleri de bu tasavvura sebep olur (Uludağ, 2020: 265). Sehî de, beytinde sevgilinin elif boyunu ve saçının halkalarını görünce gönlün “Bu, benim başıma ne büyük bir kara yazıymış” diyerek âh ettiğini söylemektedir. Sevgilinin saçlarının yüzüne halka halka sarktığını ve bu siyah saçların onu aşk hastası hâline getirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca Sehî Bey, sevgilinin saçının siyahlığıyla kara yazı arasında ilişki kurmaktadır:

Dil elif kıaddün ile **halka-i zülfün** göricek

Ne kara yazı imiş başuma bu âh didi (G. 301/3)

1.6. Kemend

Bir savaş aracı olmasının yanında sevgilinin saç, zülûf ve kâkül, bazen kement olarak düşünülür (Pala, 2017: 266). Sevgili, saçlarını bir kement gibi kullanarak âşıklerini tuzağa düşürmektedir. Bu bağlamda saçın, kement ve ip gibi kelimelerle münasebeti asılma ve can verme hususlarına dayanır (Sefercioğlu, 2001: 152). Şairin aşağıdaki beytinde sevgilinin saçının kemendinden başını kurtarmak için Allah'a seslenen bir âşık tasviri vardır. Onu bu denli zavallı, aciz bırakıp gönlünü sevdalara salan bu saçlardır:

Kemend-i zülf-i dil-berden nice baş kırtaram yâ Rab

Virüp sevdalara gönlüm beni miskîn idendür bu (G. 200/2)

Âşık, gönlünü ve canını sevgilisinin saçlarını kement yaparak yakaladığını söylemektedir. Saç ipini kement hâlinde takan sevgili, kıvrım kıvrım olan bu saçlarla onu asmak istemekte ve ona ulaşmaması için önüne set çekmektedir:

Dil ü cân boynına dağdı **resen-i zülfi kemend**

Pîç idüp turrasın ister baña dañi geçe bend (G. 37/1)

1.7. Kıl

İnce ve uzun olması dolayısıyla zikredilen kıl, saç telleri için de söz konusu edilir. (Şahin, 2009: 35). Sevgili, âşığını saçının bir kılı ile kendi tarafına çekmekte ve onun gönlünü zorla darağacında sallandırmak istemektedir. Sevgilinin saçları, âşığın gönlünün asılı olduğu darağacına benzetilmektedir:

Beni bir **kılla** saçı cânib-i dil-dâra çeker

İledür zülfine cebr ile dili dâra çeker (G. 81/1)

1.8. Kullâb (Çengel)

Saçlar, kıvrımlı şekli dolayısı ve tutma, yakalama, zapt etme özelliklerinden hareketle kullaba (çengel) benzetilir (Şahin, 2009: 35). Sehî, sevgilinin saçının çengeline takılmayan hiç kimsenin, hatta sonsuza kadar tutsak olmuş bir esirin dahi âşığın hâlinde anlamayacağını vurgulamış ve mübalağa sanatıyla beytini süslemiştir:

Ey Sehî bilmez giriftâr-ı ebed hâlin ebed

Şol ki yâruñ **zülfi kullâbında** dutsağ olmadı (G. 258/6)

1.9. Lâm Harfi

Klâsik Türk Şiirinde gönül fal açınca zülfün “lâm”ı gelirse bu bela alametidir. Elif’e benzeyen kamet ile “lâm”a benzeyen saç ve “mim”e benzeyen ağız görmeyeli âşıklar “elem” içindedir; zülfün lââm’ı ile boyun elif’i var iken, güzellik bahsinde sevgiliye kimse “lâ” diyemez. Aşağıdaki beyitte de şair, sevgilinin lââm harfine benzeyen saçları ve elif gibi dimdik boyu ile âşıklarının kavuşma isteğine sürekli hayır dediğini söylemektedir. Ayrıca lâ kelimesi lââm ve elif harfleriyle yazılmaktadır. Şair, teşbih unsuru olarak kullandığı bu harflerle kelimeyi vurgulamış ve anlamı görselliğe taşımıştır:

Lâm zülfiyle elif kâmeti Ôâşıklarına

İkide bir sözi yok vaşlına lâdan gayrı (G. 259/4)

1.10. Mâr (Yılan)

Saçın, yılanın teşbihi zülfün uzunluğu ve siyahlığı cihetindedir (Çavuşoğlu, 2017: 119). Âşık, sevgilinin saçının müptelası olduğundan ondan uzaklaşınca hasta konumuna düşmektedir. Hastalanan âşığı, yalnızca gönül ve can doktoru olan sevgili iyileştirebilir. Ancak âşık, sevgilinin onu görmeye gelmemesinden dolayı sitem etmektedir:

Mâr-ı zülfin giderüp yüzden beni bîmâr ider

Ol tabîb-i cân u dil görmez gelüp bîmârını (G. 276/2)

Yılanlar genellikle, gizli hazinelerin de olduğu harabelerde bulunur. Âşığın gönlü harabe, sevgilinin beli inceliği sebebiyle yok denecek kadar küçük ve gizlidir; bu sebeple hazine hükmündedir. Bele kadar uzanan saç ise, bu hazinayı bekleyip koruyan yılanıdır (Sefercioğlu, 2001: 148). Aşağıdaki beyitte sevgilinin saç hazinesine ulaşmak isteyen âşığı, iki yanından uzun saçların yılan olup kuşattığı ifade edilmektedir:

Sehiyâ şunsam o servüñ saçı gencînesine

Mâr-ı zülfi kuşadur beni iki yanumdan (G. 186/6)

Yılan bağda bulunur: zülûf ile yanağın hayaliyle bağa uğrayan âşık, sümbülü yılan, gül bahçesini diken olarak görür. Âdem Peygamber’in cennetten çıkarılmasına sebep olan şeytan, cennetin kapıcısı olan yılanın delâletiyle içeri girmiştir; yüz cennettir, yılan da kapıcısıdır. Zülfün açılıp sevgilinin yüzünü rakibe göstermesi, yılanın şeytana cennet kapısını açmasıdır (Çavuşoğlu, 2017: 119). Burada da şair, aynı imajı vermeye çalışmıştır:

Nice el şunsun kimesne gülsitân-ı hüsnuñe

Cennet-i Firdevse **mâr-ı zülfüni** der-bân kuduñ (G. 142/4)

1.11. Perde

Yüzün iki tarafından sarkan saç, yüzü örten iki parçalı bir perdeye benzemektedir (Sefercioğlu, 2001: 151). Saçlar perdeye benzetildiğinde yüz güneşe, aya; perde de geceye ve ay tutulmasında ayın önüne gelen karanlığa benzetilmektedir (Çavuşoğlu, 2017: 124). Âşık, perde gibi sevgilinin yüzünü kapatan saçlar yüzünden sevgilinin yüzünü görememektedir. Bu sebeple saçlarını yüzünden çekmesini ister. Böylece âşık, sevgilinin güzellik şehrini seyredebilecektir:

Perde-i zülf ü ruhuñda koma ey döst keder

Mısr-ı hüsni görelüm seyr idelüm Şâm’ı dañi (G. 267/4)

1.12. Perişân

Perişan saç, yüzde, yerde veya sevgilinin koynunda olur. Âşık veya gönlü de zülfe tutkunluğu veya zülfte karar kılışı cihetiyle perişan olur (Çavuşoğlu, 2017: 121). Bu bağlamda saçın perişan olarak tasavvur edilmesi, çoğunlukla âşığın gönlünün dağınıklığı ile alakalıdır. Âşığın parça parça olmuş gönlü sevgilinin saçlarına takılı olarak nitelendirilir. Sevgilinin saçlarını toplaması ve düzeltmesi, âşıkların parçalanmış gönüllerini bir araya getirecektir (Uludağ, 2020: 273). Âşığın gönlü sevgilinin saçına asılıdır; idam edildiğinde saçlardan dolayı sevgilisinin yüzüne dokunamamaktadır. Sevgili, bu saçlar ile yüzüne bent çekerek âşığın erişmesini engellemekte ve onu yok etmek istemektedir. Şair, beyitte sevgilinin saçlarını bir bent olarak tasavvur etmiş ve kendisini öldürdüğünü söylemiştir. Sevgilinin dağınık saçlarının nice canlar aldığı, bu hâlin normal olduğunu şairane üslubuyla dile getirmiştir:

Bir bend ile saçun beni âhir helâk ider

Cânlar alan o **zülfi perişân** degül misin (G. 179/5)

Âşığın gönlü, bir sevda ile sevgilinin saçının zincirine düşmüştür ve onun dağınık zülfünden uzak kalmanın derin üzüntüsünü duymaktadır:

Dil ki bir sevdâ ile düşdi saçun zencirine

Çok çekildi olmadı **zülfi perişândan** cüdâ (G. 3/5)

1.13. Ser-nigûn (Baş Aşağı)

Saç, şekil itibari ile baş aşağı bir konuma sahiptir. Âşık, sevgilisinin saçlarında asılı olduğu için ona seslenerek “zülfün neden baş aşağıdır”, diye sormaktadır:

Tiregî rûzum degülse hat n' için sebz-reng ola

Çara bahtum çün degül zülfün nedendür **ser-nigûn** (G. 176/3)

1.14. Silsile (Zincir)

Silsile (zincir), Klâsik Türk Şiirinde sevgilinin saçının en çok benzetildiği unsurlardan biridir. Bu benzetmede saçın uzun ve örgülü şeklinin rolü vardır. Saçın zincir olarak tasavvur edilmesi, beyitlerde en fazla, zincir-deli münasebeti içinde işlenmiştir. Eskiden deliler zincire bağlanır ve iyileşinceye kadar onunla muhafaza edilirlerdi (Deniz, 2004: 22). Âşık, sevgilinin saçının zincirine düştüğünden beri gönlüyle canının âdeta birer deli hâlini aldığı, aklının başından gittiğini söylemektedir:

Andan berü kim **silsile-i zülfüne** düşdüm

Hayrân dil ü cân oldu hîred vâlih ü şeydâ (K. 11/34)

1.15. Tâvûs

Tavus, güzelliğiyle meşhur bir kuştur. Saçın tavus kuşuna benzetilmesinde sevgilinin yüzünün, güzelliğinin cennet bağı olarak düşünülmesinin rolü büyüktür (Deniz, 2004: 309). Sevgilinin zülüfleri yüzüne, tavus kuşunun kanatları gibi dökülmektedir. Bu zülüfler eşsiz güzellik ayetleri olarak sevgilinin yüzünde yeri almaktadırlar:

Zülfün ki yazılır hat-ı miskînün üstine

Âyât-ı hüsnedür per-i tâvûs ser-nişân (K. 29/28)

Tuba ağacı kökünün yukarıda olması, dallarının ise aşağıya bakması ile bilinmektedir. Bu ağacın bütün cennete gölge saldığına inanılmaktadır. (Pala, 2017: 459). Sidre tavusu ifadesine yer verilen beyitte “son uçtaki ağaç” anlamına gelen Sidre-i münteha kastedilmektedir. Sevgilinin boyu Tuba ağacıyla kıyaslanmış, sevgilinin boyu sonsuzluğu bakımından Tuba ağacına galebe çalmıştır:

Sidre tâvusı ser-i zülfünün üftâdesidür

Müntehâ boyunuñ efgendesi oldı tûbâ (K. 9/24)

1.16. Ukde (Düğüm)

Saçın düğüm oluşu, şekil benzerliğine dayanır. Bunun yanında düğümün, bir şeyi sıkıca bağlamanın ifadesi oluşu, bu bağlanışla perişan olma, kurtulma ihtimalinin azalması sebebiyle gönlün çektiği sıkıntı önemlidir. Ayrıca düğümün, çözülecek mesele anlamına gelmesi de saçın çözülmesinin zor bir mesele olduğunun göstergesidir (Sefercioğlu, 2001: 151). Sevgilinin dudakları, âşığın canının sığındığı yerdir. Âşık, sevgilisinin zülfünün düğümünü gönlünde saklamaktadır ve bu kolay çözülecek bir mesele değildir:

Ħırz-ı cândur leblerün vaşfin yazarsam n’ola kim

ÖUkde-i zülfün gönülde şaklaram dil bâğıdur (G. 56/6)

Âşık, sevgilisine “Beni hapsetsen ne olur? Külahının ucundan zülfünün düğümünün esiri çözülmüş” şeklinde seslenmektedir:

N’ola ĥabs eyleseñ tarf-ı külehden

Esîr-i **Öukde-i zülfün** çözülmüş (G. 112/5)

2. Koku Yönünden Saç

Saç, Klâsik Türk Şiirinde güzel kokulu olarak tasavvur edilir. Siyahlık değişmez vasfı olduğu için teşbih olunduğu kokulu maddeler ve nebatlar da siyah veya koyu renktedir. Nesîm veya saba yeli zülfün kokusunu getirir, bu itibarla saçtan kokusu cihetiyle bahsedilince bu iki isim de beraber zikredilir (Çavuşoğlu, 2017: 132). Bu bağlamda, Sehî Bey de sevgilinin saçlarını farklı koku unsurlarıyla ilişkili olarak tasvir etmiştir.

2.1. Anberîn, Amber-bû (Amber Kokulu)

Amber, ada balığının bağırsaklarından toplanan, yumuşak ve misk gibi kokan, kül renginde bir maddedir (Sefercioğlu, 2001: 158). Zülfün ambere teşbihi, kokusu ve rengi itibarıyla (Çavuşoğlu, 2017: 132). Eski dönemlerde sevgilinin en önemli parfümü sayıldığı için beyitlerde sık sık ele alınmıştır. Sevgilinin saçları amber kokuludur. O, saçlarını çözdüğü zaman bu koku bütün cihanı kaplar (Öztoprak, 2004: 320). Şair, sevgilinin saçını anınca her yer bu koku ile dolar. (Pala, 2017: 23). Âşık, sevgilinin karşısında gururunu ayaklar altına almış bir köle konumundadır. Sevgili onunla konuşmaz; ancak saçının kokusunu salarak zulmeder:

Dest-i miñnet pâ-y-mâl itmiş durur ben bendeyi

Hey dimezseñ žulm elin uzatdı **zülf-i Öanberîn** (K. 30/23)

Âşık, sevgilinin saçının amber kokusu ile deli divane olmuş vaziyettedir. Eğer sevgili, âşığı bu kokuya bağlamazsa gönlü asla uslanmayacaktır:

İtdi dîvâne beni ol **zülf-i Öanber-bû** yine

Gitdi uslanmaz gönül bend itmez ise bûyına (G. 216/1)

2.2. Miskîn (Misk Kokulu), Misk-i Hoten (Hoten Miski), Müşg-efşân (Misk Saçan)

Klâsik Türk Şiirinde güzelin saç kokusu deyince misk akla gelir. Misk, Arapça bir kelime olup Farsçası müşgdür. Halk arasında “misk” şekli tercih edilen kelimenin edebiyatta Farsça telaffuzu daha çok

kullanılır (Öztoprak, 2004: 316). Misk, Hıta ülkesinde yaşayan bir çeşit ceylanın göbeğindeki urdur. Kokusu ve siyah rengi ile sevgilinin, ayva tüyleri, beni, kaşı, saçları miske benzerler (Pala, 2017: 324). Misk; güzel kokusu, rengi, elde edilişi, parfüm olarak kullanılışı, micmerde yakılması, saça sürülmesi, âşığı perişan etmesi vb. özellikleri ele alınır (Öztoprak, 2004: 317). Âşığın gönlü, sevgilinin misk kokulu saçının hevesi ile hoş kokuludur. Sevgilinin saçının kokusu saba yeli ile âşığa ulaşmaktadır. Âşık, bu kokuyla kendinden geçmekte ve sevgiliye kavuşma ümidini tazelemektedir:

Zülf-i miskînün hevâsı ile hoş-bûdur gönül

Nice yıl esdi yine anı getürdüñ bu yana (G. 4/4)

Saç şekli, rengi ve kokusuyla sevgilinin güzellik unsurlarının en üstün tutulanı, güzellik ülkesinin başta bulunan padişahıdır (Uludağ, 2020: 245). Bu bağlamda sevgili, Klâsik Türk Şiirinde padişah olarak düşünülür ve âşık, onun meclisine girebilmek için türlü eziyetlere katlanmaya razıdır. Aşağıdaki beyitte padişah konumunda olan sevgilinin meclisine sümbül ve gül kokusu getirip saçmak için misk kokulu zülfünü iki kucak hâlinde taşımaktadır:

Bezmüne sümbül ü gül bû getürüp saçmağ için

Zülf-i miskîn iki kucak ile taşır şâhâ (K. 9/20)

Nafe, ceylanın göbeğinde bulunan misk denilen güzel koku ile dolu bir kese olarak bilinmektedir ve kan birikmesi sonucu oluşan bir urdur. Klâsik Türk Şiirinde sevgilinin saçları misk ile dolu bir pazar olarak düşünüldüğünden misk ahusu sevgilinin saçlarını kıskanmaktadır. Bu kıskanma sebebiyle ahunun içine kan oturur ve sonuçta misk meydana gelir (Pala, 2017: 324). Beyitte âşığın gönlü, sevgilinin dudaklarının arzusu ile nafe gibi kanla dolmuştur. Bundan dolayı âşık, sevgilinin misk saçan saçlarını arzu etmektedir:

Nâfe gibi leblerüñ şevkına kan oldı gönül

Bu sebebden **zülf-i müşg-efşânı** eyler ârzû (G. 196/2)

Hoten, Çin'in kuzeyi ile Türkistan topraklarına verilen addır. "Hıta" veya "Huten" şekilleriyle de kullanılan bu kelime özellikle ahu ve misk ile anılır. Misk ahularının bu bölgede çok oluşu ve miskin diğer ülkelere buradan nakledilişi Hıtâ'nın değerini artırır (Pala, 2017: 197). Sevgilinin saçlarının kokusu, Hoten miskinden üstündür:

Nicesi beñzedeyin zülfine misk-i Hoten'i

K'olıma **misk-i Hoten zülfinün** eñ kem kılıca (G. 202/3)

2.3. Benefşe (Menekşe)

Benefşe (menekşe), hem rengi hem de kokusu itibariyle şairler tarafından saçla ilişkilendirilir. Aşağıdaki beyitte Leylâ ve Mecnûn hikâyesine telmih vardır. Mecnûn'un Leylâ'nın saçlarına âşık olması, leylânın siyah anlamıyla saçın siyahlığının kastedilmesiyle tevriye sanatına başvurulmuştur. Şair, beyitte sevgilinin simsiyah saçlarının âşıkları Mecnûn gibi sevdaya düşürdüğünü söylemektedir. Ayrıca sevgilinin saçının kokusu öyle güzeldir ki menekşe sırf bu sebeple kokusuz bir çiçek olmayı seçmiştir:

Dağa Mecnûn tek düşüp Leylî saçun sevdâsına

Bağladı miskîn benefşe **bûy-ı zülfünle** dimâğ (G. 119/3)

2.4. Nâfe

Misk ahusu denilen hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit urdur ve miskin ham maddesi olarak bilinir (Pala, 2017: 346). Ahu, sevgiliyi kıskandığından dolayı içine kan oturmakta ve böylece misk

oluşmaktadır. Sevgili, zülfünün kokusu ile misk nefesini utandırmakta ve abıhayatı sunan kırmızı dudakları ile mahcup etmektedir:

Zülfi қоһусı **nâfe-i miski** hacil kıılır

Âb-ı hâyâtı la'âl-i lebi şerm-sâr ider (G. 45/4)

Sevgilinin saçları, sümbülün kokusu ile bağlantı kurularak sıkça ele alınmaktadır. Saçlar, kokusu itibariyle tüm kokuların üzerinde yer alan bir konuma sahiptir (Öztoprak, 2004: 324). Dolayısıyla sümbül de saçlara özenmektedir. Sevgilinin saçına özenen sümbülün işiten nâfenin öfkelenmesi sonucu içindeki misk kuruyup kalmıştır. Çünkü sevgilinin saçının kokusu karşısında etkisiz hâle gelmiştir:

Zülfüne sümbülün öykündüğüni işideli

Nâfenün şanı şuruyup şakıdı oldı şadîd (G. 34/5)

2.5. Sümbül

Sümbül, açık veya koyu mavi renkli, kısa saplı, güzel kokulu bir süs bitkisidir. En belirgin özelliklerinden biri, güzel kokulu olmasıdır. Klâsik Türk Şiirinde renk, şekil ve koku bakımından tam bir saç mazmunudur (Öztoprak, 2004: 324). Sümbül, şekil itibariyle lüle lüledir. Bu bakımdan lüle lüle, deste deste veya kıvrım kıvrım saç, sümbüle benzetilir. Saçın sümbüle teşbihi, yüzün veya güzelliğin gülistana, bağa ve bahçeye teşbihi cihetiyledir (Çavuşoğlu, 2017: 133). Beyitte sevgilinin zülüflerine dolaşan âşığın gönlü asla uzak yere gitmez. Çünkü sevgili, sümbül saçları ile âşığı perişan edip kendine bağlamıştır:

Zülfüne tolaşdı gönül ırak yire gitmez

Sümbül şacuñ itdi meger ol miskine pâ-bend (G. 38/4)

3. Renk Yönünden Saç

Klâsik Türk Şiirinde saç, rengi, kokusu, şekli ve yumuşaklığı bakımından sayısız teşbih ve mecazlara konu olur. Çok geniş bir hayal gücüne sahip olan şairler, onu hemen her gazelde bir yolunu bularak ele alır. Saçın önemli hususiyetlerinden biri de rengidir. Bazen siyah, beyaz gibi renk isimleriyle umumiyetle başka unsurlara teşbih edilmiştir (Öztoprak, 2004: 240). Sehî Bey Divanı'nda saç, renk yönünden *siyah*, *hindû*, *kâfir*, *leylâ*, *şeb* gibi benzetmelere başvurularak beyitlerde sunulmuştur.

3.1. Kara Zülûf, Zülf-i Siyâh (Siyah Saç)

Saç, Klâsik Türk Şiirinde genellikle kara renkli olarak tasavvur edilir (Uludağ, 2020: 280). Sehî Bey, “nasip olursa ömrü boyunca siyah saçlarının öptüğü gibi ayaklarını öpmek isterim” demektedir. Beyitte simsiyah saçları topuklarına kadar uzanan bir güzel tasvirine yer verilmiştir:

Ƙara zülfün gibi öpem ayağun

Müyesser olur ise Öömr-i sermed (G. 35/3)

Âşık, sevgilinin benlerinin sevdasına düşmüş ve onun siyah saçlarını ümit eder hâle gelmiştir. Bundan dolayı karanfil ve sümbüle özenmektedir:

Özendüğüm şaranfil ile sümbüle bu kim

Sevdâ-yı hâl ü **zülfi siyâh** eylerem ümîd (G. 39/6)

Şair, aşağıdaki beyitte sevgilinin gün yüzü ile siyah saç arasında bir zıtlık ilişkisi kurmuştur. Âşığın zavallı gönlünün, sevgilinin simsiyah saçını parlak yüzünde gördüğünden beri, hiçbir yere sığamadığını vurgulamıştır:

Hîç meskende bu miskîn gönül itmedi şarâr

Görelî gün yüzüñ üstindeki **zülfi siyehüñ** (G. 138/2)

3.2. Hindû (Hintli)

Klâsik Türk Şiirinde siyahî ırka mensup olan Hindûlarla saç arasında renge dayalı ilişki kurulmaktadır. Saç, kokusu ve rengi sebebiyle amber ticareti yapan Hintli bir tüccara benzer (Öztoprak, 2004: 250). Ben üzerindeki zülûf, yastık yerine amber kokulu bene yaslanan; dudak üzerine eğilmiş saç, yâkut-ı nâb ile oynayan Hindû'dur. Zülûften “hat” ve “hâl”in haberini veren sabâ yeli, ilâç getiren Hindistan tüccarı veya “hâce-i Hindû”dur (Çavuşoğlu, 2014: 129). Beyitte şair, sevgilinin benlerinin ve saçlarının yüzünde “hâce-i hindû” gibi tüccarlık yaptığını, sevgilinin dudaklarının gece ve gündüz âdeta bir asker gibi nöbet tuttuğunu söylemektedir:

H'âce-i Hindû gibi zülû ü ruhuñda beñlerüñ

Gice vü gündüz şâkınup cevherin bekler lebüñ (G. 139/2)

3.3. Zülfi Kâfir-kîş (Mezhebi Küfür Olan Zülûf)

Klâsik Türk Şiirinde, Müslüman olmayana inanmadığı, hakkı görmezlikten gelerek gerçekleri örttüğü için kâfir denir (Onay, 1993: 267). Küfür, sevgilinin saçının rengidir. Bu durumda iman da yüz olacaktır. Saç, yüzü gizlediği ve örttüğü, nuru sakladığı için küfür diye nitelenir. Gece de her şeyi örttüğü için kâfir olur (Pala, 2017: 280). Sevgilinin zülûfi kâfir olarak düşünülür ve âşığa cefa çektirir. Beyitte zülûfi kâfir olan sevgilinin saçlarının dudaklarının yanlarında yer aldığını ve o dudakları gizlediği söylenmektedir. Bunun da sanki Hz. Meryem'in oğlu Hz. İsa'yı kucağına alarak gizlediği imajıyla benzerlik gösterdiği ifade edilmektedir. Yapılan bu benzetmenin küfür ve iman karşıtlığını gösterdiği görülmektedir:

Zülfi kâfir-kîşi kim çekmiş lebüñ pehlûsına

Gûyiyâ Meryem'dür almış Óİsî'yi bâzûsına (G. 225/1)

3.4. Leylî-i Zülfi (Zülûf Leylâ'sı)

Saçın Leylâ'ya (karanlık; çok karanlık gece) benzetilmesi renk yönündendir. Beyitlerde gerek karanlık anlamında ve gerek Leylâ vü Mecnûn mesnevilerinin kadın kahramanı olarak tevriyeli bir şekilde konu edilmektedir. (Öztoprak, 2004: 253). Sevgilinin Leylâ'ya benzeyen saçının arzusuyla âdeta Mecnûn'a dönen Sehî, inlemelerinin ayıplanmaması gerektiğini söylemektedir. Zira akı, kendisine yâr değildir. Burada Mecnûn'un Leylâ'nın aşkından dolayı çöllere düşmesi ve delirmesine gönderme yapılarak sevgilinin siyah saçlarının hevesi ile tutuşan bir âşık imajı oluşturulmuştur:

Hevâ-yı **leylî-i zülfüñle** olmışdur Sehî Mecnûn

Figân u nâlesin Óayb itme Óaqlı aña yâr olmaz (G. 92/5)

3.5. Şeb (Gece)

Sevgilinin saçı, siyahlığı cihetiyle geceye benzetilir (Çakallıoğlu, 2019: 36). Gece, karanlık olduğundan dolayı insanlar yollarını bulmak için mum kullanır. Sehî Bey, sevgilinin siyah saçları yüzünden onun güzellik şehrine ulaşamaz. Bu durumda sevgilinin yanağının mumu ile yolunu aydınlatmaya çalışacak, gözler de bekçi olacaktır. Sevgilinin çehresine ulaşmak isteyen âşığa yüze dökülen siyah saçlar engel olur:

Zülfüñ şebinde dil varımaş şeh-i hüsñüñe

ŞemÓ-i ruhuñla gözler olup gözlerin Óases (G. 105/5)

Sonuç

Klâsik dönem Türk şairleri, sevgilinin güzellik unsurları üzerine ince hayallerle, somut gözlemlere başvurarak orijinal tespitlerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda, sevgilinin övgüsünü yapmak amacıyla çeşitli teşbih ve mecazlara başvurmuşlardır. Sevgilinin güzellik unsuru olarak en çok üzerinde durulanlardan biri saçtır. Dağınık, karışık, düz şekli, uzunluğu, rengi ve kokusu cihetiyle birçok unsurla benzerlik göstermektedir. Yüzün güzelliğini artıran bu unsur, hilâl kaş, ayva tüyleri ve dudakla bir bütün olarak sevgilinin güzelliğine güzellik katmaktadır.

Sehî Bey Divanı'nda saçın en çok şekil yönünden ele alınarak: *âfet, silsile, tavus, perişân, zünnâr, kemend, yol, şahin, ukde, şahbaz, kıl, bend, kâfes, dâl, mâr, hâme, ağ, ejder, dâm, lâm, kullab, tâb, perde, halka* gibi benzetmelere tabi tutulduğu tespit edilmiştir. Koku bağlamında ise en çok ele alınan unsurun misk olduğu görülmüştür. Bu unsuru *nâfe, amber, hoten, sümbül, benefşe* gibi benzetme vasıtaları takip etmektedir. Renk yönünden şairin saçı, siyah rengi dolayısıyla ele aldığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan, *Leylâ, şeb (gece), Hindû, kâfir* gibi benzetmeleri tercih ettiği saptanmıştır. Bu bağlamda Sehî Bey'in sevgilinin saçını renk, şekil ve koku bakımından geleneğe bağlı kalarak işlediği görülmüştür.

Kaynakça

- Akün, Ö.F. (1994). “Dîvân Edebiyatı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. IX, İstanbul, ss. 389–424
- Arı, A. (1987). *Hayreti Divanı'nda Sevgili ve Sevgilinin Fiziki Yapısı ile İlgili Özellikler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Canım, R. (2009) “Sehî Bey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul.
- Çakallıoğlu, H. (2019). *Leylâ Hanım Divanı'nda Sevgilinin Güzellik Unsurları*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi.
- Çavuşoğlu, M. (2017). *Necâtî Bey Dîvânı'nın Tahlili*, İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Deniz, S. (2004). “Divân Şiiri Güzelinin Saç Şekli”. *Saç Kitabı*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, ss. 262-314.
- Devellioğlu, F.(1988). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara, Aydın Kitabevi.
- Doğramacı, N. (2007). *Fevzi Divanı 17. yy Metin Biçimsel ve Sevgilinin Güzellik Unsurları ve Aşığa Etkisi Üzerine İçerik İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi.
- Erdoğan, M. (2018). *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*. İstanbul, Kitabevi.
- Eren, A. (2004). *Şeyhülislam Yahya Divanı'nın Tahlili*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Gök, S. (2019). “Sevgili Şâhbâziyla Gönül/Can Kuşu Avlamak” Hayali Üzerine. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (14), 87-98.
- İpek, A. (2017). “Ahmedî Divânı'nda Saç-Meş'ar Münasebeti”, *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, 7, 57-67.
- Koşık, H. S. (2020). “Divan Şiirinde Sevgilinin Güzellik Unsuru Olarak Püskürme Ben.” *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, (12), 113–129.
- Köksal, M. F. (2002). “Eski Şiirimizin Nâdîde Güzelleri”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 11, 161–168.
- Kurnaz, C. (1987). *Hayâlî Bey Divânı Tahlili*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Onan, N. H. (1989). *İzahlı Dîvân Şiiri Antolojisi*, İstanbul, MEB Yay.
- Onay, A. T. (1993). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzâhı*, Ankara, TDV. Yayınları.
- Öztoprak, N. (2004). “Dîvân Siirinde Güzelin Saç Rengi”, *Saç Kitabı*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, ss. 240-261.
- Öztoprak, N. (2004). “Dîvân Siirinde Saç Kokusu”, *Saç Kitabı*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, ss. 315-334.
- Pala, İ. (2017). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, 2 C. , İstanbul, Kapı Yayınları.
- Pektaş, M. (2011). *XIV. Yüzyıl Divân Şiirinde Sevgiliye Dair Benzetmeler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Sefercioğlu, M. N. (2001). *Nev'î Divânı'nın Tahlili*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Şahin, K. Ş. (2009). *Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç, Kaş, Kırpık, Hat*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi.

- Şahin, K. Şamil (2011). Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Âşık Üzerindeki Etkisi. *Turkish Studies*, 6 (3), 1851-1867.
- Tanyıldız, A. (2009). “Sevgilide Güzellik Unsuru Olarak Saç”, *Turkish Studies*, 4 (2), 975-992.
- Taş, A. I. (2013). *Şeyh Gâlib Divânı'nda Sevgilinin Güzellik Unsurları*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi.
- Turan, M. (2019). XIV. ve XV. Yüzyıl Divanlarında Koku Kavramı Etrafında Oluşan Benzetme ve Hayal Dünyalarına Bir Bakış. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 25 (45), 251–272.
- Uludağ, E. (2020). Bir Güzellik Unsuru Olarak Fuzulî nin Gazellerinde Saç. *ESTAD Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, [Journal Of Old Turkish Literature Researches], 3 (1), 241–294.
- Undu, S. (2007). *Fehim-i Kadim Divanı'nda Sevgili ve Sevgilinin Güzellik Unsurları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Yekbaş, H. (2020). *Sehî Bey Divanı*. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. (E. T. 13. 03. 2020).